

In memoriam Edward Said (1935–2003)

SILVA MEŽNARIĆ

Povodom odlaska Edwarda W. Saida

“Cilj intelektualčeva djelovanja je napredak ljudske slobode i znanja. Vjerujem da u tome još uvijek ima istine, iako Lyotard...”

Mrežama je 24. rujna 2003. prošla sljedeća obavijest kolega sa Sveučilišta Columbia: “Drage kolegice i kolege, s velikim žaljenjem obavještavamo vas da je danas poslijepodne u bolnici umro Edward W. Said. Edward je posljednjih tjedana teže poboljševao, prošle je noći hitno odvezen u bolnicu, iz koje je prije nekoliko dana bio otpušten s dijagnozom da je na putu oporavka. No to se nažalost nije dogodilo te mu je danas poslijepodne isključen respirator i Edward je ubrzo nakon toga umro. Za sve nas ovdje, a sigurni smo i za cjelokupnu akademsku zajednicu i sve one koji su vjerovali u mogućnost osamostaljenja palestinskog te ostalih još uvijek nesuverenih naroda svijeta, Edwardov odlazak predstavlja nena-doknadivi gubitak.”

U Hrvatskoj je gotovo nepoznat. Za njega u nas znaju poslovično uvijek dobro obaviješteni i načitanii bivši i današnji studenti *komparativne*, dakle teoretičari književnosti, i onaj samozatajni krug uvijek dobro obaviještenih etnografa, s pokojnom gospođom Dunjom Rihtman Auguštin na čelu te, kao i uvijek, uredništvo Trećega programa Hrvatskoga radija. I to je uglavnom sve. Kurikulumi na društvenim odsjecima dobrih svjetskih škola imaju ga uobičajeno za “obvezno štivo” na kursevima sociologije, antropologije, religiozolozi, azijske studije, specijalisti za Bliski Istok, uz obavezno šareno, sa svih vjetrova sakupljeno društvo koje se počne baviti “multikulturama” i “interkulturalističkim studijima”. Počnete li predavati koji sociološki kurs na anglosaksonskim sveučilištima namijenjen “uvodima u...” etničke studije, nacionalizam, neevropske prostore..., Europu i islam, Balkan..., njegove knjige *Orijentalizam* i *Kulture i imperijalizam* bit će “on reserve”. Udžbenici.

Na kursu *Divided Societies* (proljeće 1998) u Interuniverzitetskom centru u Dubrovniku bio nam je željno očekivan predavač. Čuli smo se, dopisivali; vidjevši ga na listi predavača, studenti su dolazili i upisivali taj kurs – Skandinavci, Amerikanci, Mađari, Slovenci. Kolegice i kolege iz Beograda i Novog Sada, iako to tada nije bilo jednostavno. Ipak, ta nam je prilika uskraćena; uskočile su druge obaveze. 2001. godine proširili smo kurikulum kursa *Divided Societies* radionicom, *workshopom* na temu Bliskog Istoka – o Palestini i Palestincima, Izraelu i Izraelcima, imajući u vidu da ćemo osim kolega iz Jeruzalema i Hebrejskoga sveučilišta za tu ideju uspjeti pridobiti i profesora Saida. Priznati moram: zatekla nas je ta iznenadna praznina. I reći ću: u ovo cinično vrijeme, kojega sam i sama pripadnik, u kojem se neznanje i intelektualni kukavičluk sklanja iza “postmoderne”, odjednom me spopala nostalgija za običnim, hrabrim, otvorenim stavom. I isto takvom knjigom. Atletskom racionalnom energijom, rekao bi Said.

Multimedijski odjeljci sveučilišnih knjižnica posjeduju njegove snimke, intevjue, antropologijske analize Palestine i Izraela, političke rasprave... Obrača vam se osoba fragilna, subtilnih ali prodornih argumenata, intelektualac *Out of Place*, svjestan svjetova koji ga nastava-ju. Aleksandrijac. Pa neka tako i ostane.

“(...) inzistiram na ideji da je intelektualac pojedinac sa specifičnom ulogom u društvu, koja se ne može pojednostavniti s bezličnim profesionalcem koji se bavi osobnim stvarima. Od sre-

dišnje važnosti, za mene, jest činjenica da je intelektualac pojedinac obdaren sposobnošću da predstavlja, utjelovljuje jasno izgovara poruku, sud, stav, filozofiju ili mišljenje javnosti ili u ime javnosti. Ta uloga ima zadaću postavljanja neugodnih pitanja javno, sukobljavanja ortodoksnom mišljenju i dogmama, biti netko koga vlade i udruženja neće lako kooptirati, čiji je *raison d'être* zastupati sve one ljude i probleme koji se svakodnevno stavljaju na stranu. Te se ideje intelektualac drži kao univerzalnog principa: svi ljudi imaju pravo očekivati da svjetske sile i nacije poštuju standarde ponašanja koji se tiču slobode i pravde i da će svako nepoštivanje tih pravila izazvati revolt.

Sa subjektivnog stajališta, ja kao intelektualac iznosim svoja razmišljanja i revolt publici ili čitateljstvu, i držim da nije bitno samo kako se ja izražavam, već i što ja simbolički prikazujem kao netko tko želi približiti povod slobode i pravde. Ja govorim, odnosno, pišem te ideje jer to su, nakon mnogo razmatranja, postala moja uvjerenja i želim druge uvjeriti u njihovu ispravnost. No, postoji komplicirana smjesa privatnog i javnog svijeta, moja prošlost, moje vrijednosti, moji spisi i stajališta koji su nastali iz mojeg osobnog iskustva i kakvu oni poziciju imaju u svijetu i društvu, gdje ljudi debatiraju i donose odluke o slobodi i pravdi. Privatni intelektualac ne postoji... Ali ne postoji ni samo javni intelektualac... Moramo uzeti u obzir osobnu savitljivost i osjetljivost ljudske osobnosti jer su od velike važnosti za ono napisano ili rečeno. Najmanje od svega jest intelektualcu dopušteno udovoljavati publici; njegova je zadaća da bude neugodan, pa čak i odvrat.

(...)

Intelektualni se posao prikazuje kao aktivnost koja se nauči jednom zauvijek, već kao tvrdo iskustvo neprestano bombardirano samim modernim životom. Uloga intelektualaca nije ni služiti snažnoj birokraciji ni poslodavcima. Intelektualni stav jest aktivnost za sebe. Ovisi o stanju duha i svijesti koji su skeptično angažirani i posvećeni racionalnom istraživanju i moralnom sudu. Takav stav naravno stavlja pojedinca na prvu liniju socijalnog komentatora. Znajući kako dobro uporabiti jezik i kad intervenirati tim znanjem dvije su dominantne intelektualne aktivnosti.

Ali što to intelektualac predstavlja danas? Jedan od najboljih i najiskrenijih odgovora, prema mojem mišljenju, dao je američki sociolog C. Wright Mills... Godine 1944. napisao je da je neovisni intelektualac stavljen pred izbor živjeti s osjećajem marginalnosti i bespomoćnosti ili priključiti se institucijama i postati... najmljenim agentom industrije informacija. To nije rješenje, jer taj posao zahtjeva stvaranje odnosa s publikom. Uglavnom, smisao učinkovite komunikacije, a što je esencija intelektualne djelatnosti, biva onemogućena, i ostavlja neovisnom misliocu jedan jedini izlaz... alternativne mogućnosti u kojima intelektualac mora bezrezervno zagovarati istinu. To je vrlo teška zadaća: intelektualac uvijek stoji između samoće i svrstavanja. Zamislite kako je bilo teško američkim intelektualcima za vrijeme zaljevskog rata upozoravati građane SAD da njihova država nije nevinna i nezainteresirana strana u tom ratu, ili pokazati svojim sugrađanima da SAD nije nitko izabrao da budu svjetskim policajcem. To je naravno po mojem sudu bila zadaća intelektualaca spomenutog vremena, probuditi zaboravljeno, povezati zanijekane čimbenike i fakte, citirati alternativne putove i akcije kojima bi se mogao izbjeći rat i prijetnja uništenja ljudskog društva.

(...)

I na kraju, kako ja doživljam riječ intelektualac; to nije mirotvorac ni graditelj konsenzusa, već netko tko cijelim bićem stoji na zadaći kritičke procjene, u smislu apriornih prihvata jednostavnih formula, gotovih klišeja, samodostatnih uvjerenja moćnika i njihovih akcija. Intelektualci nisu oni koji pasivno negiraju, već oni aktivno svoje stavove izlažu u javnosti.

Ta zadaća ne znači samo kritiku vladine politike, već je to obveza intelektualnog poziva da ostane u stanju konstantne budnosti, odnosno konstantnog nastojanja ne dopustiti poluistinama ili iskrivljenim istinama ostvariti učinak. Takva zadaća naravno zahtijeva tvrdi realizam i gotovu atletsku racionalnu energiju. Sve to intelektualne napore čini kompliciranom borbom za ostva-

renje ravnoteže između integriteta pojedinca i javnog istupanja, publiciranja i obavljanja posla koji je po prirodi stvari kontinuiran, nikada završen i nesavršen. I usprkos tomu što takove zadatke nikoga ne čine specijalno popularnim, za mene je osobno to veći izazov što je problem složeniji i provokativniji.”

(Izvaci iz teksta Prikazi intelektualaca, *Treći program*, 53–54, 1998, 179–186; prevela Iva Tarle).

U ovom bloku objavljujemo dva osvrta na značenje Saida uopće i u nas, a napisali su ih intelektualci koji su s njim kontaktirali, prevodili ga, željeli ga dovesti među nas: Biljana Romić iz Zagreba i Obrad Savić iz Beograda.

Prevedeno na hrvatski:

<http://nscrolist.nsk.hr/cgi-bin/unicat>

Said, Edward W. (1999) **Orijentalizam**. Prevela Biljana Romić. Zagreb: Konzor.

Said, Edward W. (2000) Intelektualni egzil: izgnanici i marginalci. Preveo Dejan Kršić. **Tvrđa** 1–2, str. 25–32.

Said, Edward W. (2000) Kultura i imperijalizam: uvod. Prevela: Biljana Romić. **Književna smotra** 108–109, str. 51–59.